

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A FRANCIAORSZÁGI MAGYAR EMIGRÁCIÓ TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSE A XVIII. SZÁZAD FOLYAMÁN

TÓTH FERENC

A XVIII. századi nagy migrációk idején Magyarország Európa egyik legfontosabb befogadóországa volt. A török hódoltság utáni újjáépítés és betelepítés során jelentős létszámú külföldi telepes érkezett az ország területére. Különösen a Nagyalföld déli részén változott meg a népesség etnikai aránya. A történeti demográfia eredményei alapján ez a jelenség viszonylag jól ismert.¹ Kevésbé ismert azonban a Magyarországot ekkor elhagyók száma és a kivándorlás okai. Ide tartoztak azok a magyar katonák is, akik hosszabb ideig a francia királyi hadseregben szolgáltak és esetleg Franciaországban telepedtek le.² A francia hadilevéltár (Service Historique de l'Armée de Terre) megmaradt mustrajegyzékeiből ezernél is több magyar nevet lehet azonosítani, főleg a XVIII. század első feléből származó lajstromokban.³

Történeti előzmények

Milyen okok vezettek a magyar katonák ilyen arányú kivándorlásához? Egyrészt a török háborúk befejezésével katonák tömegei váltak fölöslegessé. Ezek a háborúban edződött, tapasztalt katonák igen keresettekké váltak a nyugat-európai zsoldospiacon. A XVIII. századi harcászatban divatos volt az úgynevezett kisháborús taktika, és az akkori hadi irodalom előszeretettel ajánlja a magyar lovasok alkalmazását a tipikusan kisháborús manőverekben, mint például a portyázás, a felderítés vagy a cselvetés. A Rákóczi-szabadságharc bukása után számos kuruc vitéz, élükön a fejedelemmel, Franciaországba menekült. Egy részük a francia huszárezredek tisztikarában kapott elég fontos pozíciót. Legismertebb közülük székesi gróf Bercsényi Miklós fia, László, aki a Franciaország marsallja címet is elnyerte.⁴

A franciaországi magyar emigráció történetével már többen foglalkoztak. A múlt század végétől napjainkig számos tanulmány, életrajz jelent meg, hadtörténeti és művelődéstörténeti szempontból egyaránt jelentős kutatások folytak és folynak a magyar katonai emigrációra vonatkozóan.⁵ A magyarság franciaországi megjelenése a kuruc mozgalmak politikai menekülthullámaihoz és a francia királyi hadseregben belüli magyar huszárezredek megjelenéséhez köthető. Érdekes módon a huszár fegyvernem már a magyarok tömeges menekülése előtt megjelent a francia királyi hadseregben. Ez valószínűleg annak tulajdonítható, hogy a magyar könnyűlovas harcmódor már a XVII. század végén nagyon népszerű volt Franciaországban. Mivel a császári hadseregben alkalmazott magyar huszárok a rajnai hadszíntéren többször bizonyították katonai erényeiket, az első francia huszárezredet, a Corneberg-ezredet, az ő

¹ Lásd Wellmann Imre: Magyarország népességének fejlődése a XVIII. században. In Pach Zsigmond Pál szerk.: Magyarország története 4/1. Budapest, 1989. 25–80. p.

² Lásd ehhez Zachar József: Idegen hadakban. Budapest, 1981.

³ A vincennes-i várban található a szárazföldi csapatok hadtörténeti levéltára (Service Historique de l'Armée de Terre, SHAT), amelynek Yb, 1Yc, 2Yc és 3Yc jelzetű fondjaiban találhatóak a francia huszárezredek mustrajegyzékei.

⁴ Lásd Zachar József: Franciaország magyar marsallja, Bercsényi László. Budapest, 1987.

⁵ Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Budapest, 1966.; Köpeczi Béla: A bujdosó Rákóczi. Budapest, 1990.; Zachar József: Idegen hadakban. Budapest, 1984.

ellensúlyozásukra hozták létre 1692-ben.⁶ Később a spanyol örökösödési háború idején újabb huszáralakulatok jelentek meg, amelyeken belül egyre nagyobb volt a magyar katonák aránya. Pontos számokat nem ismerünk, mert részletes mustrajegyzékek csak az 1720-as évektől maradtak fenn. A Rákóczi-szabadságharc bukása utáni emigráció tovább növelte ugyan a számukat, a francia királyi hadseregben azonban olyan nagy volt az igény a magyar huszárok iránt, hogy az 1720-ban alapított Bercsényi-huszárezred feltöltéséhez Magyarországon, majd ennek sikertelensége után Törökországban kellett újoncokat toborozni.⁷ A konstantinápolyi francia követ több, keleti nyelveket beszélő magyar ágenst alkalmazott, akik rendszeresen kaptak instrukciókat az Oszmán Birodalom területén élő magyarokkal kapcsolatban.⁸

A magyarok és a kisháborús taktika

A magyar huszárok iránti nagy kereslet leginkább a nevükhöz fűződő harcmodor sikerével magyarázható, ami a korabeli antikvizáló hadászati irodalomban egyértelműen kimutatható. Hasonlóan az ókori szerzőkhöz, az újkori specialisták is kiemelték az egyes népek jellegzetes hadi erőit. Amint az ókori hunok, szkíták vagy herulok jellegzetesen lovasnépek voltak, úgy ez a sztereotípa a korabeli magyarokra is ráragadt. Annál is inkább gyakori ez a képzettársítás, mivel a magyarokat ebben a korban a francia közvélemény is a hunok, illetve a szkíták leszármazottainak tekintette.⁹ A magyarok kiemelt megbecsülést élveztek az úgynevezett "könnyű-csapatok" (*troupes légères* franciául) fegyvernemén belül helyet foglaló huszárezredek soraiban. Néha tapasztalni lehet a "huszár" (*hussard*) és a "magyar" (*hongrois*) szavak szinonim alkalmazását is. Chabot lovag 1748 körül írt emlékiratában is kihangsúlyozza ezt az érdekes nyelvészeti jelenséget: "*Németországban ha huszárt mondunk, akkor magyart kell értenünk alatta, vagyis olyan lovast, aki annyira hozzászokott ehhez az állathoz, hogy el sem tudja képzelni az életét nélküle...*"¹⁰

Egy speciális harcmodor, az úgynevezett "kisháború" taktikájának alkalmazása is elsősorban az ő nevükhöz fűződött.¹¹ Turpin de Crissé gróf, a híres korabeli hadelméleti szerző az 1754-ben megjelent munkájában (*Essai sur l'art de la guerre*, Paris) a magyarokat és a megfelelően kiképzett németeket tekinti a legalkalmasabbnak a könnyűlovas csapatokban való alkalmazásra.¹² Egyik — kéziratban maradt — munkájában pedig így emeli ki e két nemzet hadi erőit: "*A francia katona bátor és intelligens, de ha szabad megjegyeznem, a magyar és a*

⁶ Lásd ehhez László J.: Magyar huszárok idegen nemzetek szolgálatában. In A magyar huszár. Szerk.: Ajtay E. — Péczeky L.. Budapest, 1936.; Zachar József: A Francia Királyság XVIII. századi magyar huszárai. In HK, 1980.; Boissau, général: Les hussards, un phénomène européen. In Revue Historique des Armées. Vincennes, 1994/4.

⁷ Lásd erről Bercsényi László levelét d'Argenson grófhöz (1747. július 14.) OSZKK Quart. Gall. 55/1. fol. 42.

⁸ Duparc, Pierre: Instructions aux ambassadeurs et ministres de la France depuis le traité de Westphalie jusqu'à la Révolution française. vol. XXIV. Turquie. Paris, 1970. 422—426. p.

⁹ A legfontosabb korabeli kiadványok: Histoire des Révolutions de Hongrie. La Haye, 1739.; Sacy, C. L. M. de: Histoire générale de Hongrie. Depuis la première invasion des Huns jusqu'à nos jours. Paris, 1778.; Lásd ehhez még Köpeczi Béla tanulmányait: Köpeczi Béla: Magyarok és franciák, Budapest, 1985. 184—186. p.; 373—402. p. (a továbbiakban: Köpeczi 1985)

¹⁰ Service Historique de l'Armée de Terre (Vincennes), MR (Mémoires et reconnaissances) 1730 Mémoire du chevalier de Chabot sur la cavalerie fol. 1181.

¹¹ A kisháborús taktikáról lásd Zachar József bevezetőjét Jeney: A portyázó avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint (Hága, 1759). Budapest, 1986. (a továbbiakban: Jeney) című művében. Valamint: Picaud, Sandrine: L'art de la petite guerre au XVIIIe siècle. Université de Nantes, 1993. (Jean-Pierre Bois professzor irányításával készült maîtrise dolgozat). A kérdés módszertani megközelítése: Bois, Jean-Pierre: Approche historiographique de la tactique à l'époque moderne. In Revue Historique des Armées, Vincennes, 2/1997. 23—30. p.

¹² Turpin de Crissé, Lancelot comte de: Essai sur l'art de la guerre. Paris, 1754. 177. p.

német ravaszabb és nagyobb elővigyázattal vonul..."¹³ Egy másik korabeli szerző, a magyar származású Jeney Lajos Mihály szinte megismétli Turpin de Crissé megállapítását: "A gyalogságot minden fajta nemzet alkothatja, bár a franciák és a liège-iek némi kedvezést érdemelnek jóakaratra tekintettel. A lovasság azonban megkívánja, hogy itt — amennyire csak lehetséges — a lovakat természetből fogva kedvelő és a lovak táplálására, tisztán tartására különös képességgel megáldott magyarokat és németeket fogadjunk fel. Mindezt Európa más népei csak hosszú szoktatás után képesek csinálni."¹⁴

A huszárezredekben tehát kezdetektől fogva előnyben részesítették a magyarokat és németeket. A század első felében párhuzamosan hoztak létre jellegzetesen magyar — mint például a Berchény, Esterhazy, Pollereczky —, vagy német többségű — mint a Raugrave és Beausobr — huszárezredek. Az előbbiekben a kuruc érzelmű magyar tisztikar vezetése alatt főleg a császári hadseregből dezertált magyar vagy más kelet-közép-európai illetőségű katonák szolgáltak, az utóbbiak Franciaország német anyanyelvű tartományaiból (Elszász—Lotharingia) vagy a szomszédos rajnai német kisállamokból toboroztak katonákat. A lengyel örökösödési háború folyamán igen gyakorivá vált az osztrák hadakban szolgáló magyar huszárok átpártolása a francia király seregeiben harcoló honfitársaikhoz. A osztrák örökösödési háború során pedig tömegével érkeztek magyar dezertőrök a Rajnán túlról. A magyar huszárok átállásának csak az 1756-ban megkötött osztrák—francia szövetségi szerződés vetett véget, melynek értelmében megszűnt a dezertálási lehetőség. A Rákóczi-szabadságharc hagyományait ápoló magyar jellegű huszárezredek hamarosan német anyanyelvű újoncokkal töltötték fel, így azok hamar elnémetesedtek. A magyarok aránya a század hetvenes és nyolcvanas éveiben csupán egy-két százalék volt ezekben az alakulatokban.¹⁵ Hasonlóan a svájci ezredekhez itt is szigorúan ügyeltek arra, hogy a huszárezredek idegen jellege megmaradjon. A tisztikar egy része egészen a forradalomig magyar, illetve magyar származású maradt.¹⁶ Megtalálható közöttük a magyar nemesség színe-virága: a Bercsényi, Dessewffy, Eszterházy, Kisfaludy családok tagjai. A francia katonai nemesség viszonylag gyorsan befogadta a magyar nemességet elsősorban házasságok révén. Turpin de Crissé gróf már említett kéziratában felvázolt egy érdekes lehetőséget a huszárezredek magyar jellegének megtartására. Szerinte nem fontos a huszárság egészét magyarokból kiállítani, elég a magyar, illetve magyar származású nemesekből álló tisztikart Franciaországban letelepíteni, francia nemeslányokkal összeházasítani és nemzetségük kontinuitását biztosítani. Ez a magyar nemesi tisztikar a kovász szerepét töltené be az újoncok magyar típusú harcmódorra való beoltására.¹⁷ Ez az érdekes elmélet megfelelően tükrözi a francia katonai nemesség, más néven a "kard nemessége" (*noblesse de l'épée*), véleményét, amely a magyar nemeseket egyenjogú partnernek tekintette.

A vegyesházasságok szerepe

Az integráció leghatásosabb formája valóban a házasság volt. A magyar huszártisztek egy része igen sikeresen működött ezen a téren. Különösen feltűnő, hogy elsősorban a velük szimpatizáló katonai nemesség köréből kerültek ki a magyarok feleségei.¹⁸ Például Esterházy Bálint József a Cévennes-ben élő Nougarede de la Garde család leányával lépett az oltár elé 1740-ben. Ebből a familiából a XVIII. század során hét katonatiszt szolgált a francia királyi

¹³ Bibliothèque de l'Arsenal, Ms 4077 Observations sur le service des hussards et troupes légères 53. p. (fordította: Tóth Ferenc)

¹⁴ Jeney 62. p. (ford.: Zachar József)

¹⁵ SHAT, série 8Yc 4, 6, 10 és 19. Lásd az I. mellékletet.

¹⁶ Példaként az Esterhazy huszárezred 1784-ből ránk maradt mustrajegyzékének adatait szeretném felhozni (Bibliothèque Mazarine Ms. 2863). Lásd a II. mellékletet.

¹⁷ Bibliothèque de l'Arsenal, Ms. 4077 54—56. p.

¹⁸ Lásd a III. mellékletet.

hadseregben.¹⁹ A Cévennes-hegység vidéke egyébként jellegzetesen olyan terület, ahonnan különösen sok katonatiszt származott. A Nougarede de la Garde család rokona volt például a híres d'Assas lovag²⁰ is, akit a hétéves háború során tanúsított hősiessége miatt ma is a francia katonai helytállás nagyszerű példájának tekintenek.

Hasonlóan sikeresnek tekinthető a cserneki Dessöffy (Dessewffy) család két tagjának lotharingiai nemes családok leányaival megkötött frigye. Lotharingia ekkor még nem tartozott egészen a Francia Királyság fennhatósága alá és — Elzászhoz hasonlóan — a lakosság nem kis része német nyelven beszélt. A franciául kezdetben elég nehézkesen kommunikáló magyar emigránsok számára valószínűleg a korabeli Magyarországon is igen elterjedt német sokkal könnyebb kapcsolatteremtő nyelv volt. Másrészt pedig a szülőföldjükhöz legközelebb fekvő, közép-európai jellegű Elzász—Lotharingia tartományok választásával kifejezték Magyarországhoz való erős kötődésüket is.

Az első generáció viszonylag későn házasodott. A megvizsgált házasságkötések idején a magyar emigránsok átlagéletkora 35 év volt. Ugyanakkor a korabeli Franciaországban a férfiak az első házasságkötéskor legfeljebb átlag 28 évesek lehettek.²¹ A jelentős eltérés oka elsősorban az emigránsok bizonytalan anyagi helyzetével és a nem francia katonatisztek számára előírt szigorú házassági feltételek teljesítésében rejlett.²²

A második generáció kiemelkedő tagjai — mint például Bercsényi László marsall két fia — már főleg az udvari nemesség köréből választottak maguknak házastársat. Rendszerint az apák kívánsága szerint megkötött házasságok hátterében persze anyagi számítások is rejlettek. Bercsényi fogadott fia — Ladislav Valentin Esterhazy ezredtulajdonos — pedig az előkelő és dúsgazdag Hallweyl család leányával kötött frigy után kolosszális hozományt tudhatott a magáénak. A kor szokásának megfelelően ez utóbbi élvezetére igen bonyolult házassági szerződés vonatkozott, amelyet a királyi család tagjai is aláírtak.²³ A többi vizsgált esetben a magyar származású francia nemesifjak továbbra is a szerényebb anyagi helyzetű vidéki nemesek leányait választották.²⁴ A főleg vidéken élő francia katonai nemesség bizonyíthatóan támogatta franciaországi letelepedésüket. Ez már csak azért sem meglepő, mivel sok francia nemes — például a filozófus Montesquieu is — erősen idealizált képet alkotott a korabeli viszonylag független magyar nemességről.²⁵

A második generáció tagjainak átlagéletkora az első házasságkötésükkor 27,8 év volt. Ez tökéletesen megfelel a korabeli franciaországi házassági átlagéletkornak. Természetesen vannak szélsőséges esetek, mint a Ladislav Valentin Esterhazyé, aki negyvennégy esztendőskorában lépett az oltár elé a mindössze tizenhét éves Ursule d'Hallweyllel. Ugyanakkor a már tehetősebb magyar származású ifjak egészen zsenge korukban megházasodtak, ami elsősorban a korabeli francia arisztokráciára volt jellemző.²⁶ Az emigránsok két generációja házassági életkora közötti jelentős különbség természetesen nem magyar sajátosság. Ugyanilyen mértékű eltérés mutatkozott például a korabeli franciaországi brit emigráció esetében is.²⁷

Továbbra is megfigyelhető az Elzász—Lotharingia iránti kifejezett házassági rokonszenv, de az első generációhoz képest már csekélyebb mértékben. Ugyanakkor egyes családok esetében ez hosszú távra meghatározó tendenciává válik. A Dessewffy-család francia ága esetében ez

¹⁹ Léonard, Emile-Georges: *L'armée et ses problèmes au XVIIIe siècle*, Paris, 1958, 342–343. p. (a továbbiakban: Léonard)

²⁰ *Lettres du comte Valentin Esterhazy à sa femme 1784–1792*. Paris, 1907. 181. p.

²¹ Lebrun, François: *La vie conjugale sous l'Ancien Régime*. Paris, 1985. 31. p.

²² Corvisier, André: *L'armée française de la fin du XVIIe siècle au ministère de Choiseul. Le soldat*. Paris, 1962. 759. p.

²³ Archives Départementales de l'Yonne (Auxerre), série Q 483.

²⁴ Lásd a IV. mellékletet.

²⁵ Lásd Montesquieu magyar vonatkozású írásaihoz Köpeczi Béla: *Montesquieu és a magyar feudalizmus*. In Köpeczi Béla: *Magyarok és franciák*. Budapest, 1985, 319–336. p.

²⁶ Lebrun 1985. 31. p.

²⁷ Jean-Pierre Poussou professzor (Université Paris—Sorbonne) szíves közlése.

legalább kétszáz évre szóló lotharingiai megtelepedést jelent. Ez a família híven folytatta a magyar ősök hagyományát a katonai pályán a napóleoni háborúkon át az első világháborún keresztül egészen az indokínai háborúig.²⁸

Vagyoni helyzet

A Franciaországba érkező magyar emigránsok szinte kivétel nélkül igen csekély anyagi erőforrással rendelkeztek. A tehetős politikai emigránsok magyarországi birtokait a legtöbb esetben elkobozták. Mások pedig éppen az anyagi helyzetük felfrissítése érdekében léptek a francia király szolgálatába. A királyi kincstár (Trésor Royal) által nyújtott kegydíj csak meghatározott ideig — legfeljebb életük végéig — biztosított megélhetést a katonatisztek és családjuk számára. A francia hadilevéltár e szekciójában (série Trésor Royal) található panaszlevelek tanúsága szerint a csatában elesett harcosok családjának igen gyakran kellett nélkülözni. Ez még fokozottabban érintette az idegen származású katonák özvegyeit és árváit. Ezért a magyar katonai elit legfelsőbb rétege igyekezett katonai teljesítményével, házassági politikájával és a rendelkezésére álló egyéb eszközökkel anyagi helyzetét minél jobban megszilárdítani. Ennek leggyakoribb formája a földszerzés volt.

A földbirtok a korabeli társadalmi hierarchia egyik legbiztosabb fokmérője volt.²⁹ Nemcsak mezőgazdasági termelés, illetve bérlet formájában hozott hasznót, hanem a még részben élő feudális előjogok gyakorlásával is gyarapíthatták vagyonukat a francia birtokostársadalomba beépülő magyar nemesek. Bercsényi László példája egészen kivételesnek mondható. 1726-ban, az idős Bercsényi Miklós rodostói halála után az örökségből sikerült vásárolnia egy körülbelül negyvenhektáros birtokot Frouet-en-Brie-ben.³⁰ Gyors katonai előmenetele nagyban hozzájárult anyagi helyzetének javulásához. Így hamarosan megszerzi Luzancy kastélyát és a mintegy száztíz hektárnyi birtokot a környéken, amely évente 2400 livres jövedelmet hozott.³¹ Ezenkívül még a Luzancy községben lévő komp használatáért beszedett pénz is őt illette meg a feudális földesúri jog szerint.³²

Kisebb birtokokkal természetesen gyakrabban lehetett találkozni. Ilyen volt például a felső-magyarországi származású Szombathelyi család harminchektáros földtulajdona, amely az elzászi Molsheim környékén helyezkedett el. A birtokot a forradalom idején a francia nemzet nevében elkobozták, és csak a restauráció idején folytatott kárpótlási vizsgálat nyomán sikerült azonosítani a hajdani tulajdoni viszonyokat.³³

Az ingatlanvásárlás már megalapozottabb anyagi helyzetről tanúskodott. A korabeli párizsi paloták sorába — eltekintve a Rákóczi Ferenc által bérelt hírhedt Hôtel de Transylvanie-tól³⁴ — csak Bercsényi László marsall tudott egy ma is álló impozáns épületet állítani (Palais Berchény, 58 rue de Verneuil, Párizs, VI. kerület). A vidéki kastélyok, házak történetére vonatkozóan a francia helytörténeti kutatások adnak igen értékes információkat.³⁵

²⁸ Éble Gábor: A cserneki és tarkeői Dessewffy család. Budapest, 1903. 185–212. p.; Dessewffy S. A.: The history of the Family Dessewffy de Csernek and Tarkeő. Perth (Ausztrália), 1979. 42–43. p.

²⁹ Boehler, Jean-Michel: Une société rurale en milieu rhénan: La paysannerie de la plaine d'Alsace 1648–1789 (3 vol.). Strasbourg, 1994. 596. p.

³⁰ Forster Gyula: Utóhang gróf Berchény László Franciaország marsallja történetéhez. Budapest, 1929, 8–9. p.

³¹ Zachar József: Franciaország magyar marsallja. Bercsényi László. Budapest, 1987, 206. p.

³² Archives Nationales (Paris), série E 2537.

³³ Archives Départementales du Bas-Rhin (Strasbourg), série Q 3501.

³⁴ Lásd ehhez: Mouton, Léon: L'Hôtel de Transylvanie d'après des documents inédits. Paris, 1907.

³⁵ Néhány ilyen jellegű írás: Franjou, Edmond: Le comte Valentin Esterhazy. Auxerre, 1975. 19. p.; Rupelle, Jean de la: Le maréchal de Bercheny de Szekes, In Vivat Hussar n° 12. Tarbes, 1977, 131. p.; Leroy P.: La maison des quatre coins, In Mémoires de la Société d'Agriculture, Sciences et Arts de Douai Tome III. Douai, 1969–1971, 21. p.

A magyar emigránsok birtokai túlnyomórészt Elzász, Lotharingia, Barrois és a Marne-völgye régiójában helyezkedtek el. A korábban már említett nyelvi és kulturális okokon kívül az is hozzájárult ehhez a területi preferenciához, hogy a francia huszárezredek főleg ezeken a területeken állomásoztak. Kisebb magyar kolóniák kialakulásáról is lehet beszélni, amelyek leggyakrabban egy jelentősebb magyar személy lakóhelye környékén — például a Bercsényi család Luzancy környéki birtokán — jöttek létre. Figyelemre méltó az elzászi Molsheim városában megtelepedett kis magyar közösség is, amelyre vonatkozólag nemrég közös francia–magyar kutatások hoztak felszínre számos új információt.³⁶

Kulturális beilleszkedés

A magyar emigránsok kulturális beilleszkedésének folyamatát több faktorra lehet lebontani, amelyek együttesen eredményezték a populáció sikeres franciaországi fogadtatását. E faktorok közül kétségtől a legfontosabbak a vallási és nyelvi tényezők. A Franciaországot választó politikai menekültek döntésében gyakran meghatározó szerepe volt a katolikus vallásnak. Jó példa erre a korabeli ír és skót emigráció. Érdekes, hogy noha a francia királyi hadseregben nem volt a gyakorlatban jelentős konfesszionális diszkrimináció, mégis a magyar emigráció franciaországi megtelepedésében és beilleszkedésében a katolikus vallás igen nagy szerepet játszott. A második generáció tagjai közül többen léptek egyházi pályára, mint például a Bercsényi család nőtagjai, illetve a Dessewffy család két tagja, akik a Toul-i székesegyház kanonoki címét viselték a forradalomig Franciaországban, majd az emigrációban.³⁷

A francia királyi hadseregben az előmenetel egyik fontos tényezője volt a XIV. Lajos által alapított Szent Lajos-rend lovagkeresztjének elnyerése, amely szigorúan csak katolikusok számára volt elérhető. Több mint harminc magyarnak sikerült ezt elérni, gyakran vallásváltoztatás árán.³⁸ Ugyanakkor számos tehetséges protestáns vallású igen fontos pozíciót foglalt el a francia katonai hierarchiában. Szász Mór és Löwendal még a marsallbotot is elnyerte. E látványos ellentmondás feloldására a francia kormányzat 1759-ben létrehozott a Szent Lajos-rend mellett egy kifejezetten a protestánsok katonai teljesítményét méltányoló érdemrendet (*ordre du Mérite Militaire*).³⁹

A francia nyelv elsajátítása a magas katonai pozíció elnyerésének "conditio sine qua non"-ja volt. A francia nyelv elterjedése az európai elit körében ebben az időszakban már elkezdődött, de az első emigránsok között — eltekintve a franciául kiválóan beszélő és író Rákóczi fejedelemtől — csak elvétve akadt, aki jól beszélt ezt a nyelvet. A legtöbben a katonai szolgálat során, iskolai oktatást nélkülözve sajátították el a francia nyelvet. Erről tanúskodnak az igen rossz franciassággal írott leveleik, amelyek a levéltárakban fennmaradtak.⁴⁰ A későbbi franciaországi születésű és iskolázottságú generációknál ez már nem észlelhető, sőt közülük számosan

³⁶ Tóth Ferenc: *Hongrois à Molsheim au XVIIIe siècle*. — Schlaefli, Louis: *Notes complémentaires sur les familles des Hongrois à Molsheim*, In *Annuaire de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Molsheim et Environs*, Molsheim, 1995. 85–99. p.

³⁷ Éble G. 1913. 206–207. p.

³⁸ Például a bihari születésű Nyeste János 1750-ben áttért a kálvinista felekezetről a római katolikus vallásra. SHAT série TR 7165.

³⁹ Lee, Kennett: *The French Armies in the Seven Years' War. A Study in Military Organization and Administration*, Durham, 1967. 63. p.

⁴⁰ Példaként íme egy rövid idézet Tóth András 1755. július 10-i leveléből: "*J'Espère Monseigneur que vous ne des approuverez pas avoir demandé La permission à Mr L'Envoyé de m'absenter pour quellque jours, pour aller à Rodosto pour y voir Mr Le C^e Csaky et Mr Mikes, je compte faire ce voyage avec Le Baron Zay qui est icy. Ses sont Monseigneur des Seigneurs hongrois, mes Encienne Connaissance et Compatriotes. J'orais deja fait Cette visite, Si Mr de Vergennes m'avois pas retenus, jusqueau depart de Mme de Desalleurs.*" SHAT, série A1 3403 fol. 37.

színvonalas publikációkat jelentettek meg francia nyelven. François de Tott, Ladislás Valentin Esterhazy, Ladislás Dessoffy de Cserneck munkáira méltán lehet büszke mind a két nemzet.⁴¹

A magyar integráció mérlege

Az *ancien régime* idején Franciaországban alapvetően a születési hely elve határozta (*jus soli*) meg a személyek "állampolgárságát". Ennek megfelelően a magyar emigráció első generációja magyarnak, tehát nem francia alattvalónak számított. Ezt csak királyi honosító pátensszel (*lettre de naturalité*) lehetett módosítani.⁴² A francia állami levéltárban folytatott kutatásaim során tizenöt magyar származású személy részére kiállított honosító pátenst találtam.⁴³ Közülük négyen Magyarországon születtek francia szülőktől, így nem is tartozhatnak az általam vizsgált közösséghez. A másik tizenegy vizsgált személy pedig egyértelműen a huszárezredek tisztikarából került ki. Rendszerint hosszabb — körülbelül húsz év — szolgálati idő letöltése után nyerhették csak el a honosítást. Ezt nagyon sokan meg sem érték, ami részben magyarázza a honosító pátensek viszonylag alacsony számát. A Francia Királyság területén csak francia alattvalók birtokolhattak és örökíthettek földtulajdont.⁴⁴ Tehát a honosítás célja nem a magyar identitás feladása volt, hanem csupán az alattvalói jogok megszerzésére irányult.

A magyar identitást nemcsak tolerálta a francia kormányzat, hanem hangsúlyozottan támogatta is. A francia huszárezredekben a XVIII. század első felében a vezényleti nyelv szinte kizárólagosan a magyar volt. Számos olyan magyar eredetű szó és kifejezés él még ma is a francia nyelvben, amely ebből az időszakból származik.⁴⁵ Hasonlóképpen erősítette a huszáralakulatok magyar jellegét a magyar nemzeti huszárvisélet változatlan átvétele. A hangsúlyozott etnikai jelleg a francia királyi hadsereg összes úgynevezett "idegen ezredében" (*régiments étrangers*) megtalálható volt. A Francia Monarchia azért tartotta fontosnak az idegen katonákból álló alakulatok létrehozását, mert belső lázadások, hatalmi vetélkedések, vagy éppen forradalmak idején következetesebben szolgálták az alattvalók érdekeivel esetleg ellentétbe kerülő királyi hatalmat, mint a hadsereg könnyebben befolyásolható francia ezredei. Nem véletlen, hogy a testőrségben svájciakat és skótokat találunk elsősorban, és a forradalom kezdeti eseményeiben is a svájci testőrség és a szintén idegen huszárok, dragonyosok voltak a király legfőbb védelmezői. De találunk más példát is az *ancien régime* történetéből. Az 1775-ös "lisztháború" idején például a magyar származású Ladislás Valentin Esterhazy huszárezrede teremtett rendet a Marne völgyében.⁴⁶

Ez a szoros kapcsolódás a Francia Monarchiához és a nemesi rendhez hátrányos helyzetbe hozta a magyar származású katonatiszteket a forradalmi időszakban: az emigránsok fiaiból, unokaiból ismét földönfutók lettek. A Bercsényi huszárezred jó része a kollektív dezertálást választotta, mások egyenként léptek az emigráció útjára. Így a francia huszárezredek magyar

⁴¹ A legismertebb munkák: Mémoires du comte Valentin Esterhazy. Paris, 1905.; Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares (2 vol.). Amsterdam, 1784.; Dessoffy de Cserneck, Ladislás: Mes adieux à Korompa en 1815. Bude, 1815.; Éloge funèbre de très-haut, très-puissant, très excellent Prince, Alexandre Léopold, archiduc d'Autriche, palatin d'Hongrie par le comte Ladislás Dessoffy de Cserneck et de Tarkö, licentié ès loix, chanoine du chapitre noble de l'insigne église cathédrale de Toul, examinateur sinodal du diocèse. Vienne, 1795.

⁴² A honosítás procedúrájához és forrásaihoz lásd: Boizet, J.: Les lettres de naturalité sous l'Ancien Régime. Paris, 1943.; Dubost, Jean-François: Les étrangers en France (XVIe siècle — 1789). Guide de recherches aux Archives Nationales, Paris, 1993.

⁴³ Lásd az V. mellékletet.

⁴⁴ Noiriel, Gérard: Le creuset français. Histoire de l'immigration XIXe—XXe siècle. Paris, 1988, 71—72. p.

⁴⁵ Tóth Ferenc: Ascension sociale et identité nationale. Intégration de l'immigration hongroise dans la société française au cours du XVIIIe siècle (1692—1815). Doktori disszertáció, Université Paris—Sorbonne, 1995, 380—387. p.

⁴⁶ Esterhazy, Valentin: Mémoires. Paris, 1905, 169—171. p.

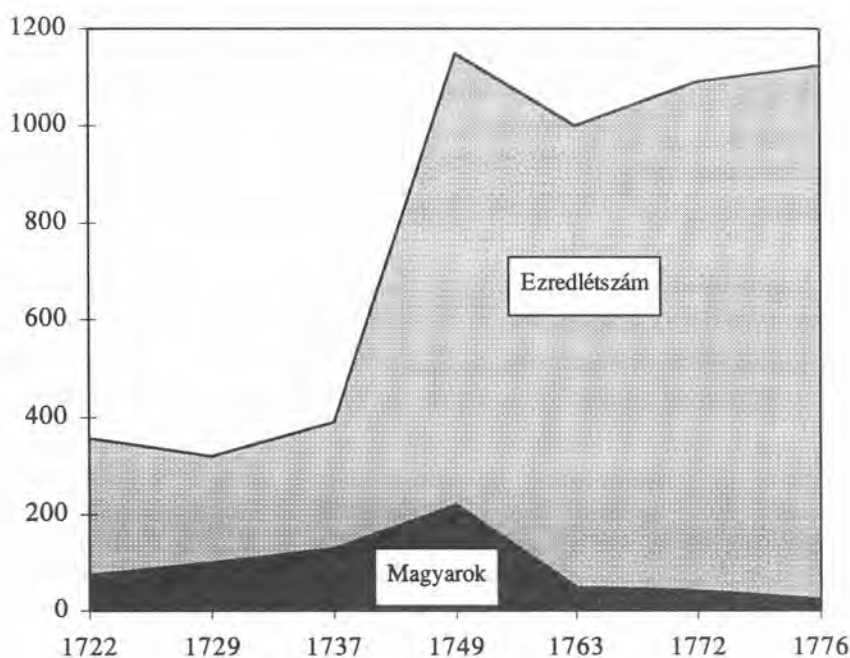
származású tisztikara szinte teljesen eltűnt a forradalom első éveiben. 1800-ban történt még egy kísérlet az emigráns Besse János Károly javaslatára, hogy a forradalmi háborúk magyar dezertőreiből egy Magyar Légiót állítsanak fel.⁴⁷ De ez a terv végül papíron maradt támogatás és megfelelő számú magyar újonc híján.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a magyar emigráció sikerének a kulcsa éppen abban rejlett, hogy a Francia Monarchia számára mint magyar — vagyis mint idegen! — katonaság volt fontos. Ennek köszönhetően maradt fenn erős magyarságtudata is. A legfigyelemreméltóbb jelenség a kétféle nemzeti identitás természetes együttélése és egymást kiegészítő jellege. Bercsényi László marsall fogalmazta meg a legtalálóbban a franciaországi magyar közösség helyzetét egyik levelében, amelyben saját kitüntetését kérelmezte: *"Ezt a kegyet csak azért merészelem kérni, szívesen lemondva még az ezzel járó 2000 livres összegről is, hogy ez a kitüntetés büszkeséggel töltse el az egész magyar nemzetet, amely Franciaországban egy rendet"*⁴⁸ alkot."⁴⁹

A század történetének ismeretében megállapítható az is, hogy a magyar emigráció egy hanyatló korszakban csatlakozott a francia monarchiához. Beilleszkedése hosszú távon nem jelenthetett perspektívát. Rövid távon azonban a szédületes katonai karrierok és a társadalmi felemelkedés olyan példáit láthatjuk, amelyek szükségessé teszik az *ancien régime* társadalmi dinamikájának, mobilitásának és nem utolsósorban integráló képességének fokozottabb elismerését.

MELLÉKLETEK

I. melléklet A magyarok száma a Bercsényi huszárezredben (1722–1776)

⁴⁷ Lásd Besse Decaen tábornokhoz írott levelét (München, 1800. augusztus 24.); Bibliothèque Municipale de Caen, Ms. Papiers Decaen fasc. 39. fol. 78–80. p. A levelet kiadta: Baumgarten Sándor: Jean Charles Besse. Aventurier et philologue. Bologna, 1963, 123–127. p.

⁴⁸ Szó szerint státuszt (état) (ford. Tóth Ferenc)

⁴⁹ Idézi Forster Gyula: Gróf Bercsényi László Franciaország marsallja. Budapest, 1925, 112. p.

II. melléklet A magyar származású tisztek aránya a francia Esterhazy huszárezredben 1784-ben

III. melléklet Néhány vegyesházasság a magyar emigráció első generációjából

Férj	Feleség	Idő	Hozomány	A feleség származása
BERCSÉNYI László	GIRARD DE WIET, Anne-C.	1726	0 £	nemesi (Elzász)
BESZTERCZEY Pál	JACOBS, Marguerite	?	?	nem nemesi (Lotharingia)
DESSÖFFY Miklós	OGIER DE VILLIER, Marie	1718	?	nemesi (Lotharingia)
DESSÖFFY Bálint	DE KLEINHOLTZ, Marie-Louise	1723	?	nemesi (Lotharingia)
ESTERHAZY Bálint J.	NOUGAREDE DE LA GARDE, Phil.	1740	10 000 £	nemesi (Cévennes)
NYESTE János	DE PELUET, Catherine	kb. 1748	?	nemesi (Lotharingia)
PALUGYAY Gábor	COINTEL DE FILAIN, Louise	kb. 1755	?	nemesi (Elzász)
POLLERECZKY András	DE HASSELT, Françoise M.	1736	24 000 £	nemesi (Elzász)
POLLERECZKY Mátyás	ZORN DE BULACH, Octavie	?	?	nemesi (Elzász)
SZILAGYI Károly M.	NACQUARD Thérèse M.	?	?	nem nemesi
TOTH András	PESELIER, Marie-Ernestine	kb. 1730	?	nemesi (Marne)

IV. melléklet Néhány vegyesházasság a magyar emigráció második generációjából

Férj	Feleség	Idő	Hozomány	A feleség származása
BERCHÉNY, F. Nicolas de	BERTHELOT DE BAYE, Agnès V.	1757	100 000 £	nemesi (Paris?)
BERCHÉNY F. Antoine de	PANGE Anne Louise A. de	1769	?	nemesi (Lotharingia)
Ibidem.	SANTO DOMINGO, Prudence Th. de	1777	?	udvari nemesi
DESSOFFY, Philippe	SARINSMING, Marie M. M. de	1748	?	nemesi (Elzász)
DESSOFFY, Charles	HELLOT DE VIDAME, Marie	1747	?	nemesi (Lotharingia)
ESTERHAZY, Ladislav V.	D'HALLWEYL, Ursule	1784	400 000 £	nemesi (Svájc)
POLLERECZKY, Jean L.	D'HAUSEN, Antoinette	1772	?	nemesi (Elzász)
POLLERECZKY, François A.	DE TREVET, Pierre Thérèse	1766	?	nemesi (Évreux)
SZOMBATHELY, François A.	STOUHLEN, Françoise	?	?	nagypolgári (Elzász)
TOTT, François de	RAMBAUD Marie de	1754	?	nemesi (Lyon)

V. melléklet Magyar származásúaknak adományozott XVIII. századi francia királyi honosítólevelek a párizsi Archives Nationales-ban (série O1 Lettres de naturalité et de légitimation)*

Név	Honosítás ideje	Forrás
ALY, Louis-Elisabeth	1720	O1* 222 fol. 19—21.
BADDA DE BODOFALVA, Gabriel	1775	O1* 235 fol. 323.
BENDER, Marie-Barbe	1731	O1* 224 fol. 365.
BERCHINYI, Ladislas	1726	O1* 223 fol. 362.
CHARVARY, François	1728	O1* 224 fol. 168.
FOGARASSY, Tódor	1757	O1* 231 fol. 331.
JULISTANNE, Marie-Julie	1712	O1* 220 fol. 214.
MARCZY, Christel	1757	O1* 231 fol. 290.
POLLERECZKY, André et Mathias	1751	O1* 229 fol. 347.
POTIONDI, Jean	1743	O1* 227 fol. 330.
PUSKAS, Paul	1751	O1* 229 fol. 350.
SARCUZY, Laurent	1752	O1* 230 fol. 45.
TOTTE, André	1736	O1* 226 fol. 106.
VIG, Étienne	1748	O1* 228 fol. 350.
VILLARS, Violente-Antoinette de	1750	O1* 229 fol. 192